Het nieuwe B. N. V. R.-reservaat

« De Fonteintjes »

een kennismaking

door L. VANHECKE *

Tussen Zeebrugge en Blankenberge, aan de voet van de zeereepduinen, liggen de zgn. « fonteintjes », een zestal rietlanden en plassen, die in het kleine wereldje van de natuurbeschermers een zekere bekendheid verwierven (fig. 1). CREPIN (1869) en VANDE VYVERE (1939) waren de eersten die op het wetenschappelijk belang ervan wezen en die aandrongen op hun bescherming. Later volgden VANHECKE (1969, 1973), KUYKEN (1970), VANNIEUWENHUYZE (1973).

Na een jarenlange onzekere situatie kon in augustus 1978 een overeenkomst gesloten worden tussen de Dienst der Kust (Ministerie van Openbare Werken) en de B. N. V. R. waarbij deze laatste medebeheer verwierf over de drie centrale laagten « met het oog op het behoud en de vermeerdering van de natuurwetenschappelijke waarde ervan ». Het is over deze drie rietlanden (zie fig. 3), een nieuw reservaat met een lange voorgeschiedenis, dat we hier kort zullen berichten.

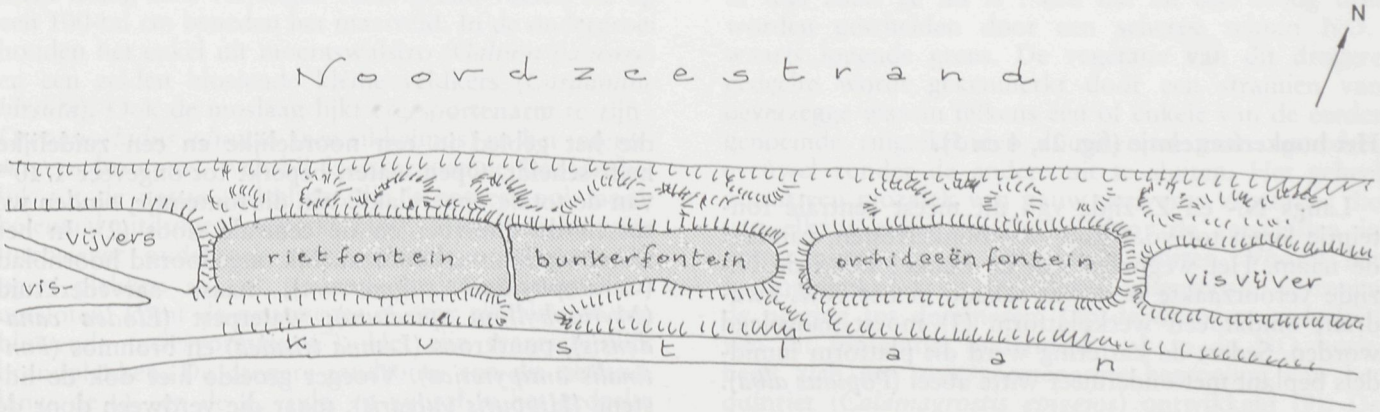

Fig. 1 : Ligging van de beschermde Fonteintjes (gestippeld).

* Nationale Plantentuin van België, B-1860 Meise.

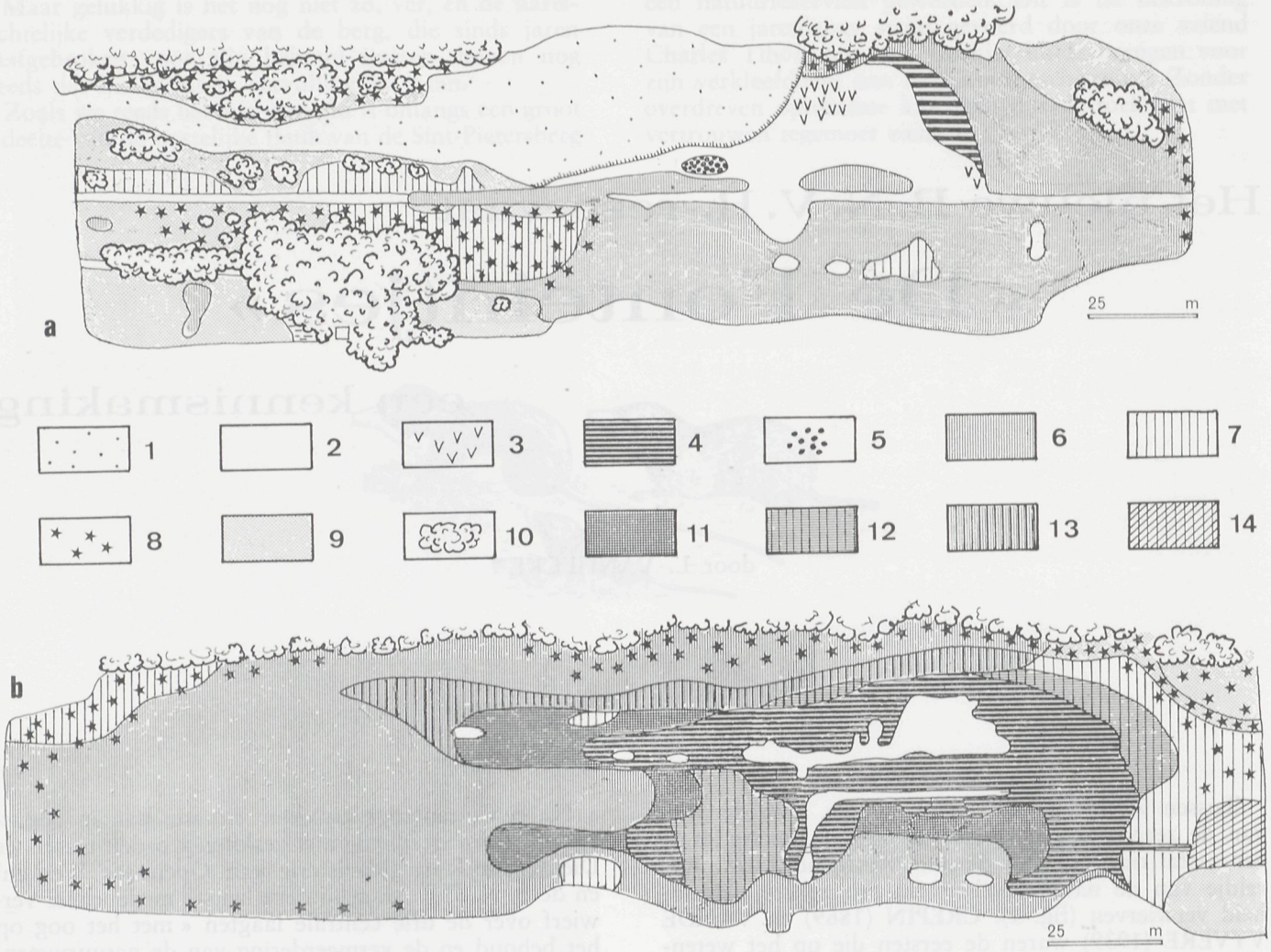

Fig. 2 : Vegetatiekoorten van het bunkerfonteintje (a) en het rietfonteinje (b). Verklaring gebruikte symbolen : 1 : zandplatform; 2 : open water; 3 : vegetatie met Grote egelskop (*Sparganium erectum*); 4 : vegetatie van Kleine lisdodde (*Typha angustifolia*); 5 : vegetatie van Ruwe bies (*Scirpus tabelnaemontani*); 6 : rietland (*Phragmites australis*); 7 : vegetatie van brandplekken met Oeverzegge dominant (*Carex riparia*); 8 : strooisel- en ruigteplanten; 9 : vegetatie met Duinstruisriet dominant (*Calamagrostis epigejos*); 10 : struwelen; 11 : mengvegetatie van Riet en Kleine lisdodde; 12 : mengvegetatie van Oeverzegge en Kleine lisdodde; 13 : mengvegetatie van Oeverzegge en Riet; 14 : vegetatie van Padderus (*Juncus subnolulosus*). Kartringsdata : bunkerfonteintje : oktober 1972; rietfonteintje : september 1973.

Het bunkerfonteintje (fig. 2a, 4 en 5).

Langs N.- en Z.-zijde van dit meest centrale fonteintje lagen tot voor kort nog bunkerresten, vandaar de naam. Het weghalen van de bunker langs de N.-zijde veroorzaakte heel wat schade in het NW.-kwadrant omdat een werkplatform (1) moest aangelegd worden. Sedert de kartering werd dit platform inmiddels beplant met ondermeer witte abeel (*Populus alba*).

Het bunkerfonteintje is opgebouwd uit een natte oostelijke helft en een droge westelijke helft. Tevens loopt van O. naar W. over de gehele lengte een sloot die het gebied in een noordelijke en een zuidelijke helft scheidt. Open water, beperkt tot ongeveer 1/10de van de totale oppervlakte van dit fonteintje, vinden we tussen de duinvoet en de centrale sloot (2). In het water vinden we hoofdzakelijk ongedoornd hoornblad (*Ceratophyllum submersum*), naast aarvederkruid (*Myriophyllum spicatum*), waterpest (*Elodea canadensis*), puntkroos (*Lemna trisulca*) en bronmos (*Fontinalis antipyretica*). Vroeger groeide hier ook de lidsteng (*Hippuris vulgaris*), maar die verdween door de aanleg van het afbraakplatform, kwam terug en verdween inmiddels opnieuw. Op de bodem heeft zich een dikke laag sapropel afgezet. Langs de NW.-

Fig. 3 : De drie beschermde fonteintjes worden van elkaar gescheiden door dwarsdijken die de duinen met de kustbaan verbinden. Op de voorgrond het gemaaide orchideeënfonteintje.
(30.1.1972, L. Vanhecke)

zijde (3) is de plas afgezoomd met een vegetatie van grote egelskop (*Sparganium erectum*) en langs de NO.-zijde (4) met een dichte, een 10-tal m brede strook van kleine lisdodde (*Typha angustifolia*). De ruwe bies (*Scirpus tabernaemontani*), enige groeiplaats binnen het reservaat, vormt een gesloten populatie van een 10-tal m² langs de W.-zijde, tussen het eigenlijke open water en het afbraakplatform (5). Het gewone kranswier (*Chara vulgaris*) ontwikkelde zich vrij spoedig op de kleiachtige, ondiepe oeverzone van dit platform.

De overige vegetatie van deze oostelijke helft bestaat hoofdzakelijk uit een dicht, zeer soortenarm rietland (6) (fig. 4). Het riet (*Phragmites australis*) is spichtig, haalt slechts een hoogte van 150 cm, en dient nodig eens verjongd. Vaste grond voelen we op een 100-tal cm beneden het maaiveld. In de ondergroei houden het enkel uit moeraswalstro (*Galium palustre*) en een zelden bloeiende kleine veldkers (*Cardamine hirsuta*). Ook de moslaag lijkt erg soortenarm te zijn : *Drepanocladus aduncus* (een sikkelmos) en het interessantere bronmos, waarbij laatstgenoemde hoofdzakelijk tot de natste gedeelten (die 's zomers ook nooit helemaal uitdrogen) beperkt blijft. Misschien kan een intensiever onderzoek meer soorten opleveren. Op open plekken in het rietland, en er volledig door omsloten, komt de oeverzegge (*Carex riparia*) tot een bloeiende faciesvorming (7). Het zijn waarschijnlijk brandplekken. De drogere randzones van dit rietland, langs de O.- en de Z.-zijde, en vooral in het gedeelte grenzend aan de drogere westelijke helft, zijn veel soortenrijker doordat hier tal van ruigte- en strooiselplanten gaan optreden zoals grote brandnetel (*Urtica dioica*), kleefkruid (*Galium aparine*), akkerdistel (*Cirsium arvense*), koninginnekruid (*Eupatorium cannabinum*), harig wilgenroosje (*Epilobium hirsutum*), braam spec. (*Rubus* spec.) (8), naast soorten als kale jonker (*Cirsium palustre*), bitterzoet (*Solanum dulcamara*), waterzuring (*Rumex hydrolapathum*), gele lis (*Iris pseudacorus*), penningkruid (*Lysimachia nummularia*) en soms wolfspoot (*Lycopus europaeus*).

De overgang naar het drogere westelijk deel gebeurt vrij bruusk : er is een duidelijke reliëfsprong van enkele tientallen cm. Waarschijnlijk werd dit gedeelte vroeger opgehoogd. Veel informatie hierover hebben we niet. Ondanks haar slechte kwaliteit, kunnen we op een luchtfoto van 1947 vaststellen dat de situatie toen al was zoals ze nu is : een nat en een droog deel worden gescheiden door een scherpe schuin NO.-waarts lopende grens. De vegetatie van dit drogere gedeelte wordt gekenmerkt door een stramien van oeverzegge waarin telkens één of enkele van de eerder genoemde ruigtekruiden dominerend gaan optreden, evenwel zonder de andere uit te sluiten. Het geheel vormt een mozaïek van nauw verwante vegetaties die van elkaar enkel verschillen door de verschillen in dominanties van de betrokken soorten. Vooral het koninginnekruid en het harig wilgeroosje vertonen de neiging tot domineren. Op de droogste gedeelten van dit fonteintje, ondermeer ook in de NO.-hoek, heeft zich een zeer soortenarme begroeiing van het duinriet (*Calamagrostis epigejos*) ontwikkeld (9). De genoemde verruigingsindikatoren treden ook hierin op waardoor het onderscheid met de zeggeruigten soms moeilijk wordt.

Fig. 4 : Het bunkerfonteintje. Toestand vóór het weghalen van de bunker. De oostelijke helft met open water en nat rietland. (30.1.1972 L. Vanhecke)

In dit drogere gedeelte ook vinden we tenslotte de vooral voor ornithologen interessante, plaatselijk ondoordringbare struwelen (10) die overwegend bestaan uit sleedoorn (*Prunus spinosa*) en vlier (*Sambucus nigra*) (fig. 5). Ze worden doorwonden door de mooie heggerank (*Bryonia dioica*).

De rietfontein (fig. 2b)

Het meest westelijke van de drie beschermde rietlanden wordt door het overheersend aspekt van het riet gemakshalve « de rietfontein » genoemd. Een meer indikatieve, maar overigens totaal onuitspreekbare benaming had kunnen zijn « het weegbreefonteinkruidfonteintje »...

Dit fonteintje is goed vergelijkbaar met het vorige. Het wordt er trouwens slechts van gescheiden door een smalle doorgang naar de duinen, doorgang die nauwelijks boven het maaiveld ligt. Ook aan het verloop van de sloten is te zien dat beide fonteintjes oorspronkelijk één geheel moeten gevormd hebben. Het rietfonteintje wordt eveneens gekenmerkt door een natter oostelijk en een droger westelijk deel, doch de overgang tussen beide helften gebeurt hier zeer geleidelijk. Het open water (2) bedraagt nauwelijks nog 1/20e van het geheel. Het wordt langs alle zijden omgeven door een brede kraag kleine lisdodde (*Typha angustifolia*), die naar het westen toe uitwigt en diep in het eigenlijk rietland doordringt (4). Overgangszones naar het rietland zijn vooral ten Z. van de plas goed ontwikkeld. Men vindt voornamelijk mengvegetaties van kleine lisdodde en riet (11).

Anderzijds worden ook gehele delen van de lisdoddezone (12), van het nat rietland (13) en van de overgangsvegetaties tussen beide gekenmerkt door de hoge bedekking van de oeverzegge. Langs de oostrand vormt deze zegge opnieuw het stramien van een vrij ruige vegetatie waarin de forsere strooiselplanten algemeen zijn (7 + 8) en het riet onbelangrijk is. Aansluitend hierop treffen we naar de ZO.-hoek toe een vegetatie gekenmerkt door het codominerend optreden van de padderus (*Juncus subnodulosus*) (14). Het nat rietland (6) verschilt weinig of niet van dat van het vorige fonteintje. Een zeer soortenarm droger rietland neemt opnieuw het grootste gedeelte van de westelijke helft in. Langs de N.- en O.-rand vooral, maar ook in de westelijke helft, treden weer dezelfde ruigtkruiden en strooiselplanten op (8), naast een in het voorjaar opvallende soort als gele lis. In de hoeken zijn er opnieuw de vrij ruige duinrietvegetaties (9).

Het is in de zuidelijke helft, binnen het nat rietland, dat tot voor kort nog zeer veel weegbreefonteinkruid (*Potamogeton coloratus*) groeide, samen met het bronmos. Het bronmos bleef, het weegbreefonteinkruid verdween : sedert 1974 werd deze uiterst zeldzame soort niet meer teruggevonden. Reden : vermoedelijk een te sterke uitdroging van dit fonteintje. Het is trouwens aan de uitzonderlijk lage waterstand in de zomer van 1974 te danken dat we dit en vorig fonteintje konden karteren : bij normale waterstand raakt men, zelfs voorzien van lieslaarzen, nauwelijks een tiental meters van de boord weg. Deze rietvegetatie rust op een 1 m-dikke sapropeliumlaag !

Het orchideeënfonteintje

Van botanisch standpunt uit is dit fonteintje ongetwijfeld het meest gediversifieerde en het soortenrijkste van de drie (± 60 verschillende soorten hogere planten); het kreeg tot nu toe dan ook de meeste

Fig. 5 : Het bunkerfonteintje. De drogere westelijke helft met het doorn- en braamstruweel en de ruige vegetaties met Oeverzegge. (30.1.1972, L. Vanhecke)

aandacht. Binnen dit 1,5 ha grote gebied werden tussen 1966 en 1978 een 110-tal plantensociologische opnamen gemaakt. Veelal gebeurde dit bij herhaling op precies dezelfde plaatsen, zodat heel wat gegevens voorhanden zijn over de evolutie in de afgelopen twaalf jaar van die vegetaties. Ook aan de ekologische faktoren die dit fonteintje kenmerken werd aandacht besteed. Een aantal grondboringen, uitgevoerd in 1966, lieten toe een voorlopige bodemkaart op te stellen. De aanwezigheid van bovengronds water werd sedert 1966 regelmatig gevolgd. Van de abnormaal hoge waterstand in de winter van 1974-1975 werd gebruik gemaakt om een zeer gedetailleerde reliëfkaart op te stellen (in bepaalde gedeelten ± 1 meetpunt per 2 m²). Systematisch, sedert 1966, werd genoteerd waar en wanneer werd gemaaid. Daar er tot 1978 in praktijk van gericht beheer geen sprake was, hadden we deze faktor inderdaad niet in handen.

Deze verzamelde gegevens, hoe rudimentair ook wat betreft de beweging van de watertafel, zijn nu van onschatbare waarde voor het interpreteren van de veranderingen in de vegetaties. Het zou ons te ver voeren om op deze plaats op al deze gegevens in te gaan : een vegetatiekaart en een gedetailleerde bespreking aan de hand van de opnamen kunnen beter elders gepubliceerd worden. Laat het volstaan om hier dit fonteintje in 't kort als volgt te beschrijven.

Ongeveer de helft wordt ingenomen door hooilanden waarvan de floristische samenstelling eerder ongewoon is. Ze worden gevormd door rietlandsoorten en soorten uit vochtige graslanden, verrijkt door een flink aantal storingsindikatoren. In dit gedeelte vinden we optimaal de vleeskleurige orchis en de rietorchis (*Dactylorhiza incarnata* en *D. praetermissa*), het merkwaardig varentje addertong (*Ophioglossum vulgatum*) en tot in 1974 ook nog de bijenorchis (*Ophrys apifera*) (fig. 6). Er zij op gewezen dat de dynamiek en de kenmerken van deze orchideeënpopulaties sedert 1973 van nabij, en jaarlijks werd bestudeerd.

Naar de vochtiger gedeelten toe winnen de soorten uit de rietlanden aan belang wat leidt tot zegge- of russenvegetaties (*Carex* div. spec., *Juncus*) en ook tot vegetaties met absolute dominantie van riet. Het is in een dergelijk vegetatietype dat we in 1966 voor het eerst het weegbreefonteinkruid ontdekten (dus ook in dit fonteintje !). Na 1970 verdween deze soort door de toenemende droogte.

Veel van het merkwaardige dat in dit fonteintje te bestuderen valt, danken we aan het feit dat de bodemprofielen relatief veel verschillen, dat de gradiënt van droog naar nat uitgerokken wordt over meer dan 200 m en dat bovendien deze gradiënt grotendeels valt binnen de normale uitersten van de wisselende waterstand.

GECITEERDE LITERATUUR

CREPIN, F. (1869) Compte rendu de la septième herborisation (1868) de la Soc. roy. de Bot. *Bull. Soc. roy. Bot. Belg.*, 8 : 4-15.

KUYKEN, E. (1970) Een toekomstig reservaat ? Avifauna van de duinplassen « De Fonteintjes » tussen Zeebrugge en Blankenberge. *De Wielewaal*, 36 : 209-214.

VANDE VYVERE, P. (1939) Onze Brugsche Duinen. Een pleidooi ter waardering en bescherming van ons stedelijk en landelijk natuurschoon. *Brugsch Handelsblad*, 11 maart, p. 11.

VANHECKE, L. (1969) De « Fonteintjes » tussen Blankenberge en Zeebrugge, een interessant gebied voor planten. *P. W. C. mededelingenblad*, 4 (1) : 1-11.

VANHECKE, L. (1974). « De Fonteintjes » statuut natuurreservaat dringend noodzakelijk. *Euglena*, 2 (1) : 2-10.

VANNIEUWENHUYZE, R. (1973). « De Fonteintjes », broedvogelinventarisatie en bespreking van de voorjaarstrek. *De Roerdomp* 14 (1) : 11-19.

Fig. 6 : Het Orchideeënfonteintje. Vegetatie met Rietorchis (*Dactylorhiza praetermissa*) en Vleeskleurige orchis (*D. incarnata*). (10.6.1973 L. Vanhecke)